

Mluvení a myšlení

Mluvení a myšlení jako „veřejné“ činnosti vědomí, které umožňují komunikaci mezi lidmi, se v dřívějších dobách nazývaly „duchovními“ schopnostmi. K mluvení patří také psané slovo a „slovo“ projevené skrze gesta, ukazování, vzezření tváře, všechno, co jako zamýšlený výraz může skrze smyslové vnímání dospět k druhému člověku. To, že lidé potřebují komunikaci tohoto druhu prostřednictvím smyslového vnímání, je zapříčiněno stavem jejich vědomí, tím, že jsou ve vědomí od sebe oddělení. I když se toto konstatování zdá být triviální, nepředstavuje zdaleka jedinou možnost. Takzvané primitivní národy žily a žijí až dodnes ve více nebo méně společném kmenovém nebo rodovém vědomí.

Dítě a bezeslovné porozumění - jak se dítě učí myslet?

A v době, kdy se dítě učí mluvit, býváme stále znovu svědky paradoxu, jak si bytost, která neumí mluvit a myslet, osvojuje slova, řeč a myšlení. Prvnímu slovu, prvním slovům, přece dítě musí rozumět beze slov, bez vysvětlení. Nemyslete si, že by přitom mohly pomoci znamení, ukazování, mimika atd. Tomuto znamení by přece dítě muselo rozumět, kdyby mu mělo pomáhat při porozumění slovům. Když však dítě rozumí tomu, co znamená ukazování, už dávno dokáže „mluvit“: rozumí větě „Já ti to ukážu“. Nejsou žádná „přirozená“ ukazující gesta. Dítě nemusí vědět - a na počátku také neví, že se má dívat ve směru mého ukazováčku; pes to také neví.

Mimoto by dítě muselo uhádnout, co tím ukazováním *míním*: stůl, jeho barvu, dřevo, čtyřúhelník, horizontální rovinu, souměrnost atd. - to všechno totiž ukazují stejným gestem. Dítě rozumí prvním slovům bezprostředně, beze slov, intuitivně, nebo jinak vyjádřeno: prostřednictvím natolik hlubokého napodobení mluvícího člověka, že „napodobuje“ nejen slova, ale i záměr řeči. Dítě se identifikuje se zdrojem řeči, s Já mluvícího člověka. Nemá přece jinou možnost, aby rozumělo; nejsou možná žádná „vysvětlení“. Tomu, co znamenají první slova, porozumí neverbálním, mimořečovým porozuměním mluvícímu, porozuměním jeho myšlenkám, snad ještě spíše: záměrům jeho myšlení. Poněvadž dítě bezprostředně porozumí myšlení, které chce mluvící vyjádřit, ví, co ta slova znamenají. Je mnoho myslitelů, kteří se domnívají, že dítě se učí mluvit jako papoušek, což je omyl. Papoušek vůbec nemluví, právě tak jako nemluví magnetofonový pásek, neboť papoušek ani pásek *nerozumí*. Dítě však rozumí - jinak by umělo jen opakovat věty, které už slyšelo, a sice v situacích, které větě neodpovídají, ale nemohlo by ze známých slov utvářet žádnou novou větu, odpovídající situaci. Dítě to však umí velmi brzy.

Nejzřetelněji se to dá pozorovat na porozumění slovům „já“ a „ty“. Ukážeme na stůl a řekneme „stůl“; dítě ukáže na stůl a řekne „stůl“. Ukážeme na židli a řekneme „židle“; dítě ukáže na židli a řekne „židle“. Teď ukáže mluvící na sebe a řekne „já“. Kdyby teď dítě jednalo podle předcházejícího vzoru, ukázalo by na mluvícího a řeklo by „já“, snad se to tak stane poprvé. Ale potom tomu *porozumí* a řekne „ty“. Jinak by označilo mluvícího „správně“ (důsledně) jako „já“, ale sebe jako „ty“. A to by se dokonce v každé generaci měnilo!

Intuitivní, bezeslovné porozumění prvním slovům se v podstatě opakuje u každého pojmu také v dospělosti, i když je to zakryto vysvětleními (kterým však také musíme rozumět, aby vůbec něco „vysvětlovala“). Bezeslovné porozumění není jediným výkonem inteligentních schopností dítěte. Velkou a nevyřešenou záhadou pro jazykovědu je to, že dítě, které přece vůbec nemá tušení o existenci

gramatiky a také by nerozumělo tomu, co je gramatika, umí velmi brzy gramaticky správně mluvit a z několika logicky nedostačujících „údajů“, tj. ze slyšených gramatických forem také umí „konstruovat“ gramatiku jako *dovednost*, dítě dovede konstruovat gramatiku. Tak by se to dalo popsat vědecky. Samozřejmě „nekonstruuje“ vědomě, ale umí gramatiku prakticky používat a správně mluvit, což se týká i syntaxe (stavby věty), jejíž pravidla z větší části nejsou formulována ani vědou.

Smím se vás osobně zeptat: Znáte (jako dospělí) gramatiku své mateřštiny? A jestli jste ji náhodou studovali, mluvíte nyní s vědomým používáním toho, co jste se naučili, nebo jen tak, jak jste od dětství zvyklí? Zde můžeme zažít, že mluva po celou dobu života skutečně zůstává *nadvědomým uměním*, schopností a dovedností v té podobě, v jaké jsme si ji jako dítě osvojili intuitivně, nadvědomě.

Zvířata komunikují, ale nemluví. Jejich „komunikace“ je instinktivní, neumí uvažovat a rozmyšlet, zda mají dát nějaký signál nebo ne. Zvíře to musí udělat nebo to nedělat. Nemá přitom žádný vědomý záměr, aby dávalo signály, a také nemá záměr, když signály nedává. Snad řeknete, že mnozí lidé si také vždy nerozmyslí, zda mají mluvit nebo ne, a jednoduše tlachají... Nuže, můžeme si o tomto příliš dobře známém jevu udělat obraz.

Můžeme vznést ještě jednu otázku. Dítě napodobuje vnímané zvuky a slova. Odkud „ví“, jak se to dělá, jaké pohyby musí udělat orgány řeči, aby slyšené slovo nebo zvuk byly reprodukovány? Je to velmi oprávněná otázka,

poněvadž vnímaný zvuk vůbec není „podobný“ pohybům řečových orgánů a vztah těchto pohybů k vydávanému zvuku je i dospělému nejasný. Když se vás zeptám, jak vyslovíte hlásku „j“, musíte rychle experimentovat a přesné pozorování vyžaduje již dosti značné úsilí.

Další otázka v této souvislosti není o nic méně paradoxní: Jak se dítě učí myslet? Neděje se to vyučováním - vyučovat myšlení by bylo možné jen v tom případě, kdyby dítě již umělo myslet, a také potom by to bylo těžké. Po prvních vnímaných a pochopených myšlenkách dítě samo umí tvořit a vyjadřovat nové myšlenky a může si osvojit velký počet „nevysvětlitelných“ pojmovostí - nevysvětlitelných i pro dospělé. Uvažte například slova „ano“, „je“, „v“, „ale“, „rád“; to všechno jsou slova, která dítě velmi brzy umí používat podle jejich smyslu. Pokuste se tato slova vysvětlit dospělému. Při takovém pokusu prožijete něco zásadního, podstatného.

Každý žert je pro malé dítě nový, musí mu nově porozumět, což se dá vztáhnout i na každé slovo, každý pojem, každou myšlenku. Ve vztahu k dítěti, které se učí mluvit a myslet, neexistují žádné návyky v mluvě, žádné hotové myšlenkové formy, žádné automatismy typu podnět - odpověď. To všechno, co lze najít u dospělého, je utvářeno schopnostmi, které si dítě získává nadvědomě prostřednictvím mluvení a chování jeho lidského okolí. Bez takového okolí nebude dítě ani mluvit, ani se nenapřímí, ani nebude schopné žít, i kdyby bylo o něj tělesně pečováno.

Z pozorování dítěte, které se učí mluvit a myslet, je zřejmé, že na procesu, kdy se dítě vžívá do mluvícího dospělého, se podílí myšlení, citění a chtění, ale fungují v docela jiném smyslu, než jak je tomu u dospělého. Dalo by se také říci: Ještě od sebe vůbec nejsou oddělené, ale tvoří jedinou schopnost. Aby dítě mohlo mluvenému porozumět, musí umět nejen mluvícího „napodobit“ až do vůle mluvit, ale dokonce musí porozumět ještě dříve, než se může spolehnout na slova, mimiku a gesta. V tomto záměru mluvit je už obsažený smysl a význam mluvených slov. Smysl slov se vytváří později, snad nikoli podle času nýbrž podle podstaty. Vůle mluvit obsahuje také citění, které vyslovené doprovází a s nímž se člověk na dítě obrací (doufejme, že dítěti nepřednášíte nějaké vědecké teorie), a toto citění by mělo odpovídat jak tomu, co je vyřčené, tak i dítěti; mělo by svou povahou odpovídat jak obsahu mluvených slov, tak dítěti, jemuž je obsah adresován. Ale to, že se mluvící na dítě plně soustředí, to všechno je optimální případ. Poněvadž se to však děje ze strany dospělých stále

vzácněji, je stále více dětí s poruchami mluvení a chování.

Georg Kühlewind